

تأثیر جنگ اوکراین بر امنیت غذایی جهانی بر اساس مدل تحلیل راهبردی پست

رکسانا نیکنامی ID*

گروه مطالعات منطقه‌ای، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

مشخصات مقاله	چکیده
مقاله پژوهشی موضوع: روابط بین‌الملل حوزه موضوعی: جنگ روسیه و اوکراین	پس از بحران مالی سال ۲۰۰۸م، موضوع امنیت غذایی به یکی از دستورکارهای اصلی امنیتی کشورهای جهان تبدیل شد. سه عنصر تغییر اقلیم، همه‌گیری کووید-۱۹ و منازعات مسلحانه دلایل اصلی دامن‌زدن به این بحران قلمداد می‌شود. منازعه‌های مسلحانه، به لحاظ تاریخی، همواره بر ناامنی غذایی داخل کشورها مؤثر بوده است؛ باین‌حال، تهاجم روسیه به اوکراین در ۲۰۲۲م سبب شد ناامنی غذایی در بستر جهانی تسری یابد. در واقع، با توجه به میراث شوم بحران مالی ناشی از همه‌گیری و بدتر شدن وضعیت تغییر اقلیم، زمان‌بندی این جنگ به گونه‌ای است که امنیت غذایی را به بحرانی تمام‌عیار تبدیل کرده است. با توجه به این توضیح، هدف در مقاله حاضر پاسخ به این پرسش است که جنگ اوکراین چگونه در عرصه جهانی به بحران امنیت غذایی دامن زده است؟ در پاسخ می‌توان این فرضیه را طرح کرد که جنگ اوکراین با ایجاد ناامنی در دسترسی به غذا، در دسترس بودن غذا، استفاده از غذا و تداوم زنجیره عرضه به بروز بحرانی جهانی در این حوزه منجر شده است. برای آزمون این فرضیه، از روش تحلیل راهبردی پست بهره گرفته شده است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که جنگ اوکراین به‌طور مستقیم (تأثیر بر توزیع غذا، آوارگی مردم، کمبود نیروی کار کشاورزی، تبدیل غذا به سلاح و افزایش قیمت‌ها) از یک سو و غیرمستقیم (افزایش قیمت نهاده‌ها شامل کود و انرژی) بحران امنیت غذایی جهانی را تشدید کرده است.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۶/۳۰ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۰۷/۰۳ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۷/۰۷ تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۰۷/۱۲	
واژگان کلیدی: امنیت غذایی، بحران غله، جنگ اوکراین، زنجیره عرضه، سلاح‌سازی غذا.	

ارجاع به این مقاله: نیکنامی ر. (۱۴۰۲). «تأثیر جنگ اوکراین بر امنیت غذایی جهانی بر اساس مدل تحلیل راهبردی پست». مطالعات کشورها. ۱(۴): ۵۹۹-۶۶۵.

doi: <https://doi.org/10.22059/jcountst.2023.365682.1066>

وبگاه: <https://jcountst.ut.ac.ir> | رایانامه: jcountst@ut.ac.ir

شاپای الکترونیکی: ۹۱۹۳-۲۹۸۰

ناشر: دانشگاه تهران

۱. مقدمه

از آنجاکه غذا عنصری بنیادین در زندگی انسان است، بیشتر کشورها درصددند ایمنی آن را از طریق کشاورزی و واردات تأمین کنند. در این بین، رابطه میان امنیت غذایی و منازعات مسلحانه از دیرباز اهمیت داشته است. منازعات، به ویژه در عرصه جهانی، سبب شد وضعیت اضطراری در امنیت غذایی به وجود آید که بر مناطق خارج از جبهه جنگ هم تأثیرگذار است.

منظور از امنیت غذایی وضعیتی است که هر انسانی، در هر زمانی، به غذای کافی، سالم و مغذی برای تأمین نیازهای زندگی فعال و سالم دسترسی فیزیکی، اجتماعی و اقتصادی داشته باشد (Iacovino et al., 2023: 100). این تعریف همه شرایط و استانداردهای لازم را برای تولید، فراوری، انبار، توزیع و آماده‌سازی مواد غذایی به منظور تضمین سلامت، اطمینان و ایمنی آن برای مصرف انسانی در بر می‌گیرد.

منازعه، عامل اصلی گرسنگی در اکثر بحران‌های غذایی است؛ چراکه سبب می‌شود کشاورزان آواره، زیرساخت‌ها نابود و بازارها مختل شود و قیمت‌ها بالا برود؛ در نتیجه، هزینه‌های زندگی افزایش می‌یابد. ناامنی غذایی عامل اصلی تنش‌های ژئوپلیتیکی و ناآرامی‌های اجتماعی است؛ چراکه ناامیدی‌های موجود را تعمیق می‌کند و دولت‌ها را به سوی بی‌ثباتی سیاسی می‌کشاند (Ibid).

حمله روسیه به اوکراین مصداق بارز منازعه‌ای مسلحانه و ژئوپلیتیکی است. اوکراین با تأثیر منازعه بر گرسنگی غریبه نیست. این کشور از هولودومور^۱ یا قحطی مرگ خاطره جمعی غم‌انگیزی دارد که در دهه اول حکومت استالین بر شوروی، از ۱۹۳۲ تا ۱۹۳۳ م میلیون‌ها نفر را به کام مرگ کشاند. حمله روسیه به اوکراین بار دیگر امنیت غذایی در این کشور را در معرض خطر قرار داد. در اهمیت اوکراین در زنجیره تأمین غذای جهانی همین بس که لقب «سبد نان اروپا»^۲ را یدک می‌کشد. به همین دلیل، آنچه در ۲۴ فوریه ۲۰۲۲ رخ داد، نه تنها سبب اشاعه ناامنی غذایی در داخل اوکراین شد، بلکه به بحران ناامنی غذایی در جهان تبدیل شد.

باید توجه داشت که طرفین درگیر در جنگ، در تأمین تجارت کالری جهانی نقش مهمی دارند. روسیه ۱۹/۴ درصد صادرات گندم، ۱/۲ درصد صادرات

1. Holodomor
2. European Breadbasket

ذرت و ۲/۲ درصد صادرات آرد گندم جهان را انجام می‌دهد. اوکراین نیز صادرات ۹/۴ درصد گندم، ۱۵/۱ درصد ذرت و ۱/۹ درصد آرد گندم جهان را در سال ۲۰۲۰م داشته است. بنابراین، در سال ۲۰۲۰م، صادرات هر دو کشور بالغ بر ۵۵.۳۲۳.۰۰۰ تن گندم، یا به عبارتی ۲۸/۸ درصد کل گندم صادراتی جهان، و ۳۰.۲۴۲.۰۰۰ تن ذرت، یعنی ۱۶/۳ درصد کل صادرات ذرت جهان، را شامل می‌شد (Mohsen et al., 2022: 1208). این اعداد نشان می‌دهد که روسیه و اوکراین در تولید و صادرات غلات تا چه حد اهمیت دارند و چگونه قطع دسترسی به زنجیره عرضه جهانی و دامن‌زدن به ناامنی غذایی را سبب می‌شوند. کمبود غذا در عرصه جهانی که در پی جنگ اوکراین آغاز شد نشان داد که حتی کشورهای اروپایی از ناامنی غذایی ایمن نیستند.

با توجه به این توضیحات، هدف مقاله حاضر پاسخ به این پرسش است که جنگ اوکراین چگونه سبب شد ناامنی غذایی در عرصه جهانی گسترش یابد؟ در پاسخ می‌توان این فرضیه را مطرح کرد که بحران اوکراین با ایجاد ناامنی در دسترسی به غذا و در دسترس بودن غذا، استفاده از غذا و تداوم زنجیره عرضه به ایجاد بحران جهانی در این حوزه منجر شده است. برای آزمون این فرضیه، از روش تحلیل راهبردی پست^۱ بهره گرفته شده است.

۲. پیشینه

باوجود جدیدبودن موضوع حاضر در متون ژئوپلیتیک، نظر به اهمیت آن، آثار شاخصی در این حوزه به‌رشته تحریر درآمده است.

از نخستین آثار منتشرشده در حوزه امنیت غذایی، مقاله مشترک مسر و کوهن است که از منظر جنگ‌های غذایی به این موضوع می‌پردازند؛ یعنی، میان ناامنی غذایی و بحران‌های سیاسی طولانی رابطه برقرار می‌کنند. آن‌ها جوامع دچار درگیری را در سه وضعیت پیشامنازعه، در حال منازعه و پسامنازعه تقسیم می‌کنند. سپس، به گونه‌شناسی ناامنی غذایی بر اساس کمبود غذا، فقر غذایی و محرومیت غذایی می‌پردازند. البته، این دو نویسنده در مقاله قدیمی‌تر خود نیز به این موضوع پرداخته بودند؛ اما، متغیر مستقل آنان در آن مقاله بر مبنای جهانی‌شدن بود. آنان به تحلیل ناامنی غذایی بر اساس بافت تاریخی هر کشور و پاسخ آن به مقوله جهانی‌شدن متمرکز شدند (Messer & Cohen, 2007). نگاه

1. PEST: Political, Economic, Social, and Technological

آنان بسیار خوش‌بینانه بود و معتقد بودند جهانی‌شدن ممکن است به امنیت غذایی و صلح بینجامد؛ نظریه‌ای که کمتر از چند ماه بعد و وقوع بحران مالی ۲۰۰۸م رد شد. از سوی دیگر، در دو مقاله، به‌طور مستقل بحران اوکراین بررسی نشده و بر کلیت بحران‌هایی سیاسی مذاقه نکرده است.

ون و همکاران معتقدند که جنگ اوکراین مقدمه‌ای است بر همیشگی‌شدن بحران امنیت غذای جهانی. آن‌ها بر لزوم رسیدگی فوری نظام حکمرانی جهانی به این موضوع تأکید دارند؛ چراکه توان تبدیل‌شدن به ناآرامی‌های سیاسی و تعمیق شکاف میان کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه را دارد (Wen et al., 2022). نکته مهم در مقاله مذکور تأکید مستقیم بدین امر است که غذا به سلاحی برای پیشبرد منافع سیاسی کشورهای تولیدکننده تبدیل خواهد شد.

از آثار دیگر با رویکرد مشابه می‌توان به مقاله کمرلینگ و همکاران اشاره کرد. از دید آنان چهار منطق جنگ- یعنی تخریب، آوارگی مردم، کنترل غذا و گرسنگی- به‌منزله سلاح جنگی، بر ناامنی غذایی کنونی مؤثر بوده است. با این منطق چهارگانه توضیح می‌دهند که چرا دولت‌ها یا کشورهای متخاصم نمی‌توانند یا نمی‌خواهند به بحران‌های غذایی پاسخ دهند. از دید آن‌ها حکمرانی جهانی باید تفکر سیلومحور را برای حل بحران کنار بگذارد (Kemmerling, 2022).

تأکید در این مقاله‌ها بر آثار داخلی جنگ است و تبعات بین‌المللی و تأثیر فراگیر بحران‌زایی که اتفاق افتاده است. در این مقاله، تلاش شده است دیدگاه جامع‌تری مطرح شود.

گلوب و دبوکت در کتابی که اخیراً منتشر کرده‌اند به توضیح نتایج جنگ بر امنیت غذایی بین‌المللی پرداخته‌اند و بر عنصر تحریک تجارت برای مدیریت این بحران تأکید می‌کنند. آن‌ها ضمن طرح راهکارهایی، بر تأثیر بحران در کشورهای در حال توسعه تمرکز کرده‌اند. کتاب، گستره عظیمی از تأثیرها و سیاست‌های مطرح در مدیریت بحران را پوشش می‌دهد. نکته مهم این اثر در آن است که به جنگ اوکراین به‌مثابه تسهیل‌کننده بحران امنیت غذایی نگریسته شده است که در کنار تغییر اقلیم و کووید-۱۹ مثلث شومی را تشکیل داده است (Glauber & Debucquet, 2023). رویکرد اصلی در این کتاب بیشتر اقتصادی است و جنبه راهبردی موضوع در نظر گرفته نشده است. در مقاله حاضر تلاش می‌شود بر مبنای تحلیل اقتصاد سیاسی به موضوع ژئوپلیتیک نگریسته شود.

السعیدی در مقاله خود به تأثیر جنگ اوکراین بر اختلال عرضه و افزایش

قیمت نهاده‌های کشاورزی اشاره می‌کند. به عبارتی، وجه تمایز پژوهش او تأکید بر عوامل غیرمستقیم بحران زاست. تمرکز مقاله وی بر منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا است و معتقد است که کشورهای این منطقه، به دلیل وابستگی زیاد به واردات مواد غذایی از روسیه و اوکراین، به طور مستقیم تحت تأثیر قرار گرفته‌اند. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که در برخی کشورها - چون لبنان، لیبی و سودان - بی‌ثباتی سیاسی-اقتصادی، محدودیت کشاورزی داخلی و فقدان ذخایر قابل اعتماد غلات سبب شده است بحران کامل غذایی بروز یابد. در مقابل، کشورهای خلیج فارس، به دلیل درآمدهای نفتی بالا، به دنبال تقویت بخش کشاورزی و ذخیره‌سازی رفته‌اند و سعی دارند بحران را مدیریت کنند (Al-Saidi, 2023).

از دیگر آثار در این باره می‌توان از مقاله بن‌حسن و البلالی نام برد (Ben Hassen & El Bilali, 2022). البته، در این مقاله شاخص سفته‌بازی بین‌المللی بر دامن‌زدن به این بحران و پیوند ناامنی غذایی با اهداف توسعه پایدار نیز بررسی شده است که وجه متمایز آن با مقاله السعیدی است. در هر دو مقاله، رویکرد سیاسی کم‌رنجی وجود دارد و بیشتر در سطح مدیریتی و حکمرانی به موضوع پرداخته شده است. از سوی دیگر، تمرکز بیش‌ازحد این نویسندگان به عوامل غیرمستقیم سبب شده است که از کنار اثر مستقیم بگذرند. برخلاف آنان، با توجه به پیچیدگی بحران، تأکید در نوشتار حاضر بر این است که این دو جنبه تفکیک‌ناپذیر از یکدیگر است و باید وزن برابری به آن‌ها داده شود.

از میان آثاری که از جنبه نظری به بررسی این بحران پرداخته شده است می‌توان به مقاله ایاکوونینو و همکاران اشاره کرد. آنان بر این اعتقادند که منطقی‌ترین منازعات خشونت‌آمیز بر عرضه جهانی غذا و به تبع آن امنیت غذایی تأثیر مستقیم دارد. در وهله بعدی، به تأثیر بی‌ثبات‌کننده این بحران در سطح نظام بین‌الملل می‌پردازند (Iacovino et al., 2023). همین نگاه ساختاری و سطح تحلیل کلان، وجه تمایز این اثر نسبت به آثار قبلی است.

از آثار شاخص دیگر این حوزه می‌توان به مقاله گوین و همکاران اشاره کرد که به رابطه میان جنگ بین‌دولتی و ناامنی غذایی پرداخته‌اند. تأکید آن‌ها بر مفهوم‌سازی رابطه میان درگیری‌های سرزمینی با سازوکارهایی است که در قالب آن‌ها جنگ رخ می‌دهد. برای بررسی این رابطه از مفاهیم چهارگانه ارکان امنیت غذایی بهره برده شده است (Nguyen et al., 2023). اما، در نوشتار حاضر، تلاش شده است به سطح کارگزار نیز در کنار ساختار توجه شود.

در میان محدود آثاری که پژوهشگران تأثیر جنگ اوکراین را بر امنیت غذایی اروپا سنجیده‌اند می‌توان به مقاله ربی و همکاران (۲۰۲۳) اشاره کرد. آن‌ها تأکید دارند که ناامنی غذایی در اروپا حاصل بحران در دسترسی به غذا و افزایش هزینه‌های تولید است. در واقع، چون صنعت کشاورزی اروپا واردکننده نهاده‌هایی چون انرژی، کود و خوراک دام است، قیمت مواد غذایی در قاره سبز افزایش یافته است که خود به دشواری دسترسی به غذا منجر شده است. در این مقاله، پیشنهاد شده است که رساندن کمک‌های غذایی، تضمین عرضه پایدار کود، اعمال سقف بر قیمت انرژی، عرضه بسته حمایتی به کشاورزان و روی آوردن به منابع انرژی تجدیدپذیر ممکن است از امنیت غذایی اروپا حراست کند (Rabbi et al., 2023). مشکل این مقاله نادیده گرفته شدن واقعیت‌های امنیتی است که سبب می‌شود حتی اتحادیه اروپا نیز در زمان انتخاب بر سر دوراهی توسعه پایدار و امنیت، دومی را اختیار کند. روش پست در نوشتار حاضر به این دلیل انتخاب شده است که دو کفه ترازو به‌طور دقیق ارزیابی شود.

۳. روش‌شناسی

۳.۱. چارچوب مفهومی

حق دسترسی به غذا در سال ۱۹۴۸م در عرصه جهانی و در اعلامیه جهانی حقوق بشر به رسمیت شناخته شد. در ۱۹۷۴م، سازمان ملل اعلامیه جهانی آموزش، گرسنگی و سوءتغذیه را در پاسخ به افزایش قیمت غذا در دهه ۱۹۷۰م و گسترش بلایای طبیعی منجر به ناامنی غذایی مثل قحطی بنگلادش مطرح کرد. در سال ۲۰۱۵م، ریشه‌کنی گرسنگی یکی از اهداف توسعه پایدار در سند ۲۰۳۰م مجمع عمومی سازمان ملل مطرح شد (Wilkinson, 2015: 11).

مفهوم امنیت غذایی در نوشتار حاضر، بر مبنای چهار رکنی مطرح است که «سازمان غذا و کشاورزی سازمان ملل متحد» طرح کرد. این چهار رکن عبارت است از:

- در دسترس بودن غذا^۱: دسترسی به مقدار کافی غذا باکیفیت مطلوب
- دسترسی به غذا^۲: مغذی بودن رژیم غذایی
- استفاده از غذا^۳: رژیم غذایی مناسب، آب تمیز، بهداشت و مراقبت‌های بهداشتی

1. accessibility
2. availability
3. utilization

- پایداری^۱: ادامه‌دار بودن دسترسی به غذا در هر زمان و مکانی.

نخستین و مهم‌ترین الزام امنیت غذایی، دسترسی به اندازه مطلوب غذاست. در اینجا نقطه تمرکز بر میزان کالری دریافتی در سطح فردی و ملی است. کالری دریافتی باید مجموع پروتئین حیوانی و غلات را در برگیرد. اوکراین پوشیده از خاک سیاه^۲ است. این خاک، حاصلخیزترین خاک کشاورزی در جهان محسوب می‌شود. کل زمین‌های کشاورزی اوکراین ۴۱ میلیون هکتار است که ۳۳ میلیون هکتار آن قابل کشت است. این عدد معادل یک سوم کل زمین قابل کشت در اتحادیه اروپاست (*Ukraine: Agricultural Overview, 2023*); بنابراین، پرواضح است که اوکراین در تأمین غله جهانی و در نتیجه در دسترس بودن غذا نقش مهمی دارد. این موضوع درباره کشورهای غرب آسیا شدت بیشتری پیدا می‌کند.

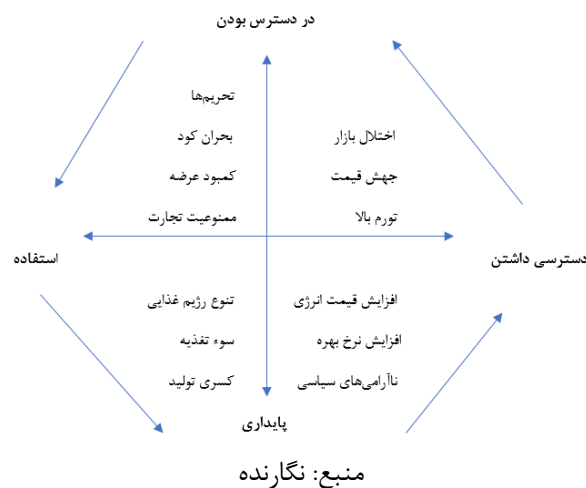
دومین رکن امنیت غذایی، دسترسی به غذاست. این متغیر مربوط به زیرساخت‌های انتقال غذا به بازار، شاخص‌های فردی دسترسی مردم به کالری و توانایی خرید غذای کافی است. بر همین اساس اختلال در بازار و رشد تورم ممکن است بر دسترسی به غذا تأثیر منفی برجای گذارد. به دلیل جنگ اوکراین، برخی خانوارهای کم‌درآمد در اروپا و سایر نقاط جهان به دشواری می‌توانند غذا خریداری کنند (Hellegers, 2022: 1503). به طور مثال، بعد از شروع بحران، تورم و قیمت مواد غذایی در اتحادیه اروپا افزایش داشت. افزایش قیمت انرژی نیز بر این موضوع اثر گذاشته است.

سومین رکن امنیت غذایی (استفاده)، به توانایی مردم در استفاده از کالری ارجاع داده می‌شود. جنگ اوکراین به این رکن نیز به دلیل کمبود غذا و سوءتغذیه دامن زده است. علاوه بر ۷۸۰ تا ۸۱۱ میلیون انسانی که در سال ۲۰۲۰م از گرسنگی مزمن رنج می‌بردند، طبق آمار فائو در بازه زمانی ۲۰۲۲ تا ۲۰۲۳م حدود ۷/۶ تا ۱۳/۱ میلیون نفر به دلیل جنگ اوکراین به سوءتغذیه مبتلا شده‌اند (FAO, 2022: 27).

در نهایت، آخرین رکن امنیت غذایی، پایداری است. مهم‌ترین عامل مؤثر بر تداوم دسترسی به غذا، انرژی است. افزایش قیمت انرژی سبب افزایش جذابیت کشت برخی محصولات مثل ذرت، شکر و دانه‌های روغنی برای تولید انرژی‌های

1. stability
2. chernozem

زیستی نظیر اتانول و بیودیزل می‌شود. همین موضوع افزایش قیمت غذا را به دنبال خواهد داشت. در عین حال، افزایش هزینه‌ها و کمبود مواد غذایی بر توانایی کمک به افراد آسیب‌پذیر تأثیر خواهد گذاشت. طبق برآوردهای برنامه غذای جهانی سازمان ملل متحد^۱، ۴۵ درصد مردم اوکراین در حال حاضر غذای کافی برای خوردن ندارند (Gross, 2022: R341). بر اساس مدل مفهومی ارائه شده، منازعه اوکراین و روسیه و تأثیر آن بر ارکان امنیت غذایی در شکل ۱ به اختصار نشان داده شده است.

شکل ۱. مدل مفهومی منازعه اوکراین و روسیه و تأثیر آن بر ارکان امنیت غذایی

۲.۳. روش تحلیل

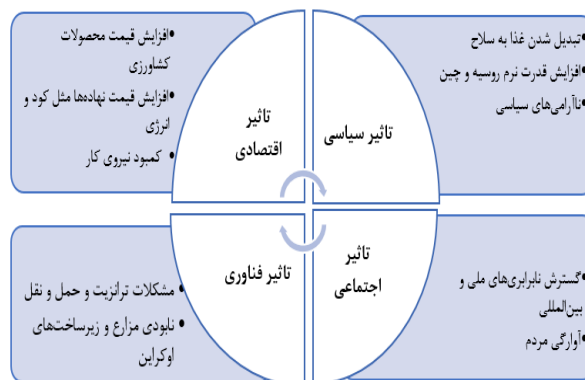
برای تحلیل یافته‌های پژوهش در این مقاله از روش پست استفاده شده است. هر تغییری که در نظام بین‌الملل رخ می‌دهد، فرصت‌ها و تهدیدهای قابل توجهی ایجاد می‌کند. روش تحلیل پست ابزاری است که کمک می‌کند تغییر عوامل گوناگون فناوری، سیاسی، اقتصادی و اجتماعی را در محیط تجزیه و تحلیل کرد. این روش نخست در علم کسب‌وکار استفاده شد. پس از آن، وارد تحلیل مدیریت راهبردی و در نهایت علوم سیاسی شد. برای استفاده از این روش باید سه گام اصلی را دنبال کرد:

- گام نخست، شناسایی تغییرات محیط با کمک تحلیل پست و توفان

1. WFP: The World Food Programme

- فکری بر مبنای ارکان سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فناوری
- گام دوم، شناسایی فرصت‌ها و تهدیدهایی که هر تغییر ایجاد می‌کند
 - گام سوم، انجام‌دادن اقدام مناسب و مقتضی.

منظور از تأثیر سیاسی موضوع، قانونگذاری دولت است. سیاست خارجی، تحریم‌ها، ممنوعیت‌ها، بوروکراسی و عوامل بی‌ثبات‌کننده سیاسی ذیل این قسمت آورده می‌شود. تأثیر اقتصادی عوامل متعددی را در بر می‌گیرد، نظیر روندهای اقتصادی، عوامل فصلی، نرخ ارز بین‌المللی، تجارت بین‌المللی، تورم، اعتبار و اعتماد و هزینه‌های مواد اولیه. رکن اجتماعی تأثیرگذار عبارت است از نگرش‌ها، رفتارها و گرایش‌های اجتماعی. مذهب، تابوهای فرهنگی، محیط‌زیست و مهاجرت در این مقال می‌گنجد. در نهایت، در رکن فناوری، بر شاخص‌هایی چون زیرساخت‌های فناوری و ارتباطات توجه می‌شود (Frue, 2020). بر اساس موارد گفته‌شده و ترکیب آن با مدل مفهومی، در تحلیل مقاله حاضر به ماتریس شکل ۲ می‌رسیم.

منبع: نگارنده

شکل ۲. ماتریس تحلیلی مقاله

۴. یافته‌ها

۱.۴. تأثیر سیاسی جنگ اوکراین بر امنیت غذایی

نیمی از تولید گندم جهان، به‌عنوان کالایی راهبردی، در دست پنج بازیگر است: چین، هند، روسیه، ایالات‌متحده و اتحادیه اروپا. در کنار آن‌ها، استرالیا، کانادا و اوکراین قرار دارند. این کشورها در مجموع ۸۰ درصد کل گندم جهان را تولید

می‌کنند. به عبارت دیگر، به دلیل وجود چنین بازار کارتل‌مانندی، گندم کالایی کاملاً راهبردی است که می‌توان از آن همچون سلاح استفاده کرد (Mohsen et al., 2022: 1204).

روسیه از راهبردهای مستقیم شامل قطع راه‌های دسترسی به غذا یا نابودی زیرساخت‌های غذایی یا پرکردن چاه‌ها و کانال‌ها با بتن، تخریب زمین‌های قابل کشت و نظایر آن برای دامن‌زدن به بحران غذایی استفاده می‌کند (Kemmerling et al., 2022: 4). در این راستا، روسیه تلاش دارد با مسدود کردن راه‌ها، جلوی صادرات غلات اوکراین را از مسیر دریای سیاه بگیرد. شواهدی وجود دارد که مسکو غلات اوکراین را از مناطق اشغالی مصادره کرده است و به کشورهای مخالف با تحریم روسیه می‌فروشد یا احتمالاً در ازای حمایت سیاسی از مسکو آن را به کشورهای دوست اهدا می‌کند (Insecurity Insight, 2022: 7). دمیتری مدودف^۱ به وضوح در آوریل ۲۰۲۲ اعلام کرد:

ما غذا و محصولات کشاورزی را فقط به دوستانمان و به روبل می‌فروشیم و به دشمنانمان نخواهیم فروخت. غذا سلاح خاموش ماست؛ خاموش اما مهلک (Lin et al., 2023: 75).

بحران اوکراین سبب شد رقابت‌های ژئوپلیتیکی در سراسر جهان بر سر امنیت غذایی تشدید شد. غلات مانند نفت و گاز طبیعی منبعی راهبردی در دستان روسیه است. در همین راستا بود که اتحادیه اروپا شروع کرد به کاهش وابستگی خود به روغن آفتابگردان روسیه. اکنون نیز سعی می‌کند کشورهای آرژانتین و آفریقای جنوبی را جایگزین روسیه کند؛ اما، این تنها عامل نگرانی اروپا نیست. فراتر از استفاده از غذا به مثابه سلاح، اخیراً امنیت غذایی با مفهوم قدرت نرم اروپا و به‌طور کلی جهان غرب پیوند خورده است. پروپاگاندا روسیه و چین بیشتر در آفریقا و آسیا فعال است تا در اروپا و هر دو سهم بزرگی از بازار این مناطق به دست آورده‌اند. آن‌ها خیلی مراقب تصویر خود در این دو خطه هستند. در پاییز ۲۰۲۲ که روسیه برای مدت کوتاهی از توافق دریای سیاه خارج شد، با اعتراض شرکایش در کشورهای جنوب روبه‌رو شد و مجدد بدان بازگشت (Steur & Rieker, 2023: 4). روسیه علت کمبود مواد غذایی را به گردن تحریم‌های غرب انداخت. این روایت به‌ویژه شرکای روسیه را در آفریقا هدف قرار داده است.

1. Dmitry Medvedev

چنانچه غرب برای رسیدگی به موضوع امنیت غذایی در آینده شکست بخورد، فرصت بزرگتری برای روسیه و چین در تقویت نفوذشان در این منطقه فراهم خواهد شد (Ibid).

در سال گذشته، تمرکز روسیه بر منطقه ساحل در آفریقا دوچندان شده است. روسیه در بخش آشفته این قاره، از سنگال تا دریای سرخ، حضور پررنگی داشته است. مسکو در حال حاضر، در مالی و بوركینافاسو حضور دارد و از احساسات ضداروپایی فزاینده و ناکامی بازیگران بین‌المللی در حل ریشه‌های بی‌ثباتی در این منطقه سود می‌برد. دولت مالی به‌طور رسمی حضور گروه واگنر^۱ را در کشور به رسمیت نشناخته است؛ اما، شواهد نشانگر حضور فزاینده روسیه است. در بهار ۲۰۲۲م، واگنر و نیروهای نظامی محلی عملیاتی ضدتروریستی را در کشور ترتیب دادند و حدود ۴۰۰ غیرنظامی را کشتند (Stronski, 2023). در شکل ۳، گستردگی حضور فنی-نظامی روسیه در آفریقا هویدا است. این حضور بعد از جنگ اوکراین شدت بیشتری گرفته است.

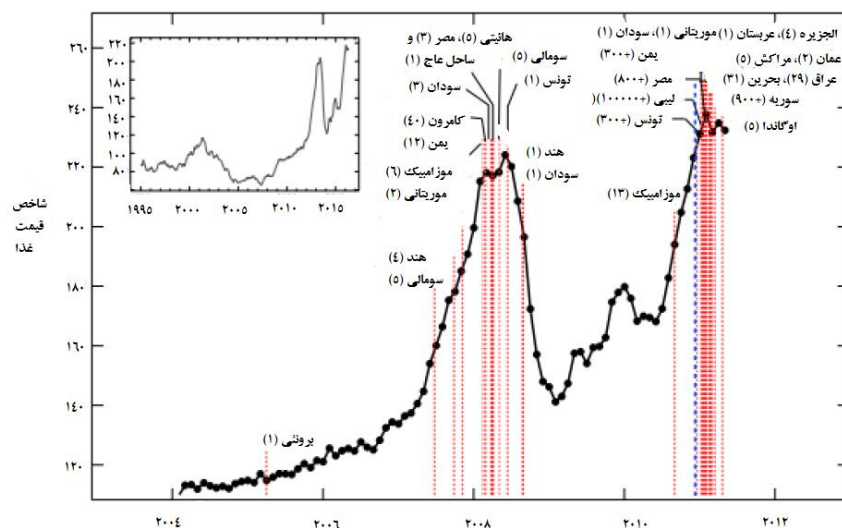
منبع: (Scorecard, 2023)

شکل ۳. کشورهای آفریقایی امضاکننده موافقتنامه نظامی با روسیه

1. Wagner

حکومت اوکراین متوجه خطمشی روسیه شده و به دنبال پاتک به این راهبرد است. در همین راستا، زلنسکی^۱ با سیسی^۲ دربارهٔ افتتاح مراکز غذایی اوکراین در آفریقا وارد گفتگو شد. مجموعهٔ غرب تلاش دارد روایت‌های متضادی را اشاعه دهد و تقصیر کمبود غذا را متوجه روسیه کند؛ اما، در کوتاه‌مدت خطر گسترش ناآرامی‌های سیاسی و شورش‌های اجتماعی در کشورهای دارای حکومت‌های ضعیف و ناامنی غذایی وجود دارد.

یکی از مهم‌ترین مطالعات دربارهٔ رابطهٔ میان بحران غذا و شورش‌های اجتماعی پژوهش مؤسسهٔ نظام پیچیده نیوانگلند^۳ است. این مطالعه متمرکز بر بازهٔ زمانی ۲۰۰۴ تا ۲۰۱۱م است. همان‌طور که از شکل ۴ برمی‌آید، میان بی‌ثباتی اجتماعی و قیمت غذا رابطهٔ مستقیم وجود دارد. در بازه‌هایی که قیمت غذا افزایش یافته است، به همان میزان خشونت سیاسی نیز رشد پیدا کرده است.

منبع: (García, 2022: 11)

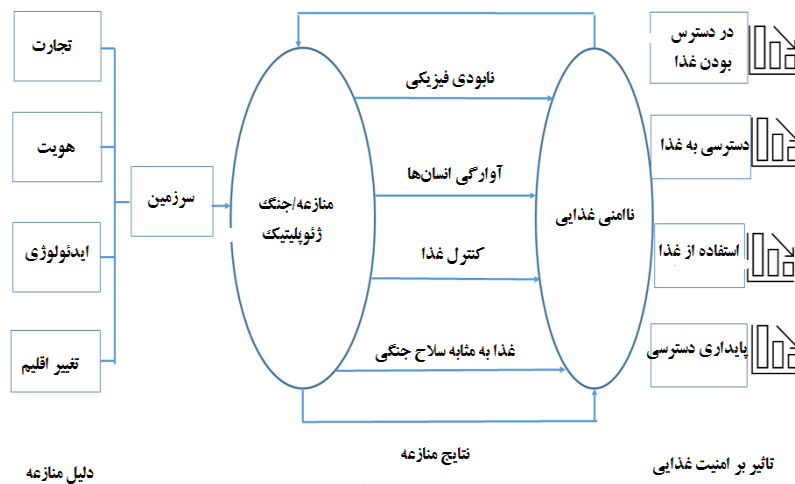
شکل ۴. رابطهٔ ناآرامی سیاسی و بحران غذا

طبق گزارش بانک جهانی در ۲۰۱۴م، ۵۱ حادثهٔ خشونت‌بار و منجر به مرگ، جراحت و آسیب به اموال در ارتباط با غذا در ۳۷ کشور گزارش شده است. طبق این مطالعه سه نوع اختلال غذایی وجود دارد:

1. Zelensky
2. Sisi
3. New England Complex System Institute

- نوعی که اغلب در مناطق شهری و علیه حکومت و سایر مقامات دولتی رخ می‌دهد (حتی اگر دولت مسئولیت مستقیم در رشد قیمت نداشته باشد)؛
- نوع دوم، عرضه غذا و فقدان دسترسی است و بیشتر زمانی رخ می‌دهد که کمبود شدید مواد غذایی شایع می‌شود.
- نوع سوم، بیشتر میان کشاورزان و کارگران رخ می‌دهد و مربوط به موضوع‌هایی نظیر رقابت بر سر منابع آب و زمین است. این نوع معمولاً تبدیل به جنبش اجتماعی بلندمدت می‌شود (Gustafson, 2014).

احتمال شورش و اعتراض در پی افزایش قیمت غذا ۳۹ درصد بالاتر است و احتمال منازعه بر سر به‌دست‌آوردن کنترل سرزمینی نیز ۲۵ درصد افزایش می‌یابد (García, 2022: 12-13). خود ناامنی غذایی به‌تنهایی به منازعه خشونت‌بار منجر نمی‌شود، اما ممکن است عاملی مؤثر در افزایش ناآرامی‌های اجتماعی باشد. در مجموع، آنچه در ارتباط با رابطه ناآرامی سیاسی و ناامنی غذایی وجود دارد در شکل ۵ آمده است.

منبع: (Nguyen et al., 2023: 5)

شکل ۵. رابطه میان منازعه بین‌دولتی، امنیت غذایی و پیدایش چرخه خشونت و گرسنگی

قبل از بحران اوکراین، مردم در افغانستان، سوریه، اتیوپی، سومالی، میانمار و یمن نشانه‌های خستگی از گرسنگی را از خود نشان داده بودند. از مارس ۲۰۲۲م، اعتراض‌های گسترده‌ای در کشورهای نظیر کامرون، هند، پاکستان، سریلانکا و اسپانیا رخ داد. در سریلانکا، معترضان به خیابان‌ها ریختند و فریاد «گوتا برو خانه»^۱ سر دادند. در ۵ آوریل وزیر اقتصاد کشور درست یک روز پس از انتصاب استعفا داد. همچنین، در پاکستان، بحران اوکراین متغیر مهمی در دامن‌زدن به افزایش قیمت مواد غذایی منجر به اغتشاش‌ها بود که در نهایت به استعفای عمران خان انجامید (Wen et al., 2022: 72).

ثبات شمال آفریقا رابطه مستقیمی با امنیت غذایی دارد. شورش نان که در چندین کشور شمال آفریقا مثل مصر، مراکش و تونس رخ داد، به دلیل افزایش قیمت غلات در جریان بهار عربی بود. ثبات در محیط همسایگی نگرانی اصلی کشورهای اروپایی است؛ زیرا هرگونه سقوط احتمالی دولت، موج جدید پناهجویان و گروه‌های جهادی را رهسپار اروپا خواهد کرد (Steur & Rieker, 2023: 3). در نتیجه، سه عامل سیاسی تبدیل‌شدن غذا به سلاح، افزایش قدرت نرم روسیه و گسترش ناآرامی‌های سیاسی از نتایجی است که جنگ اوکراین در نظام امنیت غذایی به وجود آورده است. تأثیرات اقتصادی جنگ بر ناامنی غذایی از این هم فراتر می‌رود که در قسمت بعد بدان خواهیم پرداخت.

۲.۴. تأثیر اقتصادی جنگ اوکراین بر امنیت غذایی

جنگ اوکراین بر چرخه ناامنی غذایی جهانی آثار اقتصادی فراوانی داشت. در رکن دسترسی به غذا، جنگ اوکراین، به دلیل افزایش قیمت غذا، سبب شد مصرف مواد غذایی کاهش یابد. از فوریه ۲۰۲۲م، بازارهای فردایی غلات به شکل فورانی رشد کرد، به گونه‌ای که بازار فردایی گندم با ۴۱ درصد افزایش قیمت مواجه شد (Benton et al., 2022: 15).

تورم قیمت غذا همچنان بالاست. آمارها از فوریه تا می ۲۰۲۳ نشان‌دهنده افزایش تورم مواد غذایی در کشورهای با درآمد کم و متوسط است. ۷۸/۹ درصد از کشورهای با درآمد زیاد نیز با تورم مواد غذایی مواجه هستند. در جدول ۱، می‌توان کشورهای با بیشترین درصد تورم غذا را در سال ۲۰۲۳ مشاهده کرد.

۱. منظور گوتابایا راجاپاکسا (Gotabaya Rajapaksa)، نخست وزیر این کشور است.

جدول ۱. کشورهای با بیشترین درصد تورم غذا در سال ۲۰۲۳م

کشور	درصد تورم
ونزوئلا	۴۱۴
لبنان	۳۰۴
زیمبابوه	۲۵۶
آرژانتین	۱۱۸
سورینام	۷۱
مصر	۶۶
سیرالئون	۵۶
ترکیه	۵۴
غنا	۵۲

منبع: (World Bank, 2023: 2)

فراتر از وضعیت کشورهای پرتورم، طبق گزارش سازمان غلات بین‌الملل^۱ در آوریل ۲۰۲۲م، قیمت جهانی غلات در اثر سردرگمی در عرضه محصول افزایش چشمگیری داشته است. شاخص قیمت غلات سالیانه ۳۳/۲ درصد افزایش داشته است که به ۳۵۷ واحد می‌رسد. شاخص قیمت گندم با رشد سالیانه ۶۲ درصد به ۳۶۰ واحد رسیده است. ذرت رشد سالیانه ۳۲ درصد دارد. در جدول ۲، این تغییر قیمت در انواع غلات مشخص شده است (Mohsen et al., 2022: 1208).

جدول ۲. شاخص قیمت غلات و دانه‌های خوراکی در سال ۲۰۲۲م

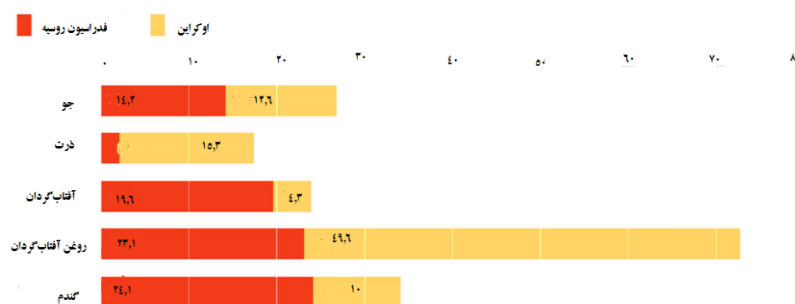
شاخص	گزارش بازار غلات (به واحد)	تغییر در قیمت کالا (%)	تغییر سالیانه (%)
غلات	۳۵۷	+۱/۰	+۳۳/۲
گندم	۳۶۰	+۲/۴	+۶۲/۰
ذرت	۳۶۷	+۲/۰	+۳۲/۰
جو	۳۹۹	+۱/۳	+۶۱/۶
برنج	۱۷۱	+۰/۴	+۹/۴
دانه سویا	۳۴۶	+۰/۸	+۲۶/۱

منبع: (Mohsen et al., 2022: 1209)

در آوریل ۲۰۲۲م، فائو سیزده کشور را شناسایی کرد که در آن قیمت مواد غذایی اساسی به شکل غیرطبیعی بالا بود و این موضوع بر دسترسی مردم به غذا تأثیر نامطلوب گذاشت بود. هشت کشور از میان این سیزده کشور که در سطح هشدار بالا قرار داشتند عبارت بودند از بورکینافاسو، مالی، نیجریه، سومالی، سودان جنوبی، سریلانکا، سودان و اوگاندا. سطح هشدار در شیلی، کلمبیا، السالوادور، پرو و زیمبابوه متوسط بود (Wen et al., 2022: 71). شوک حاصل از جنگ اوکراین نتایج مخرب تری بر این کشورها خواهد داشت.

واکنش بسیاری از کشورها برای کنترل تورم، اعمال محدودیت‌های صادراتی برای تضمین امنیت غذایی در داخل بود (Ben Hassen & El Bilali, 2022: 4). افزایش حمایت‌گرایی به بی‌ثباتی در بازار جهانی مواد غذایی دامن زد. به‌طور مثال، صربستان صادرات گندم، آرد گندم، ذرت و روغن آفتابگردان را از ۱۰ مارس ۲۰۲۲م به‌طور موقت ممنوع کرد. از زمان شروع جنگ، کشورهایی که از سیاست‌های ممنوعیت صادرات و حمایت‌گرا تبعیت می‌کنند از سه کشور به ۲۳ کشور افزایش یافت (Wen et al., 2022: 73).

تورم مواد غذایی اثر مستقیم خود را بر کمبود عرضه نشان خواهد داد. این موضوع به‌طور مستقیم به رکن در دسترس بودن غذا مرتبط است. جنگ اوکراین سبب شد تولید غذا در بسیاری از نقاط جهان کاهش یابد. این مسئله در کشورهایی دوجندان نمود می‌یابد که به واردات غذا از روسیه و اوکراین وابستگی بیشتری دارند (مثل، منطقه غرب آسیا و شمال آفریقا) یا رژیم غذایی آن‌ها وابسته به نان یارانه‌ای است.

منبع: (FAO, 2022: 5)

شکل ۶. سهم روسیه و اوکراین از تجارت کالری جهانی در سال ۲۰۱۸ تا ۲۰۲۰م

درباره غلات، سهم روسیه و اوکراین در عرضه جهانی جو، گندم و ذرت فراوان است. در سال‌های ۲۰۱۶ تا ۲۰۱۷م، ۲۰۲۰ تا ۲۰۲۱م، این دو کشور به ترتیب ۱۹ درصد، ۱۴ درصد و ۴۰ درصد تولید این محصولات را در سطح جهان بر عهده داشته‌اند. در ۲۰۲۱م، اوکراین و روسیه در زمره سه تولیدکننده نخست گندم و ذرت جهان بودند. در شکل ۶، داده‌های بیشتری در این خصوص آمده است.

گندم در سبد تغذیه بشر سهم مهمی دارد. گندم ۳۵ درصد سبد غذایی مردم جهان را تشکیل می‌دهد. در برخی نقاط مثل غرب آسیا و شمال آفریقا، این عدد به ۴۰ تا ۳۵ درصد می‌رسد (FAO, 2022: 6). ادامه‌دار شدن جنگ بر برداشت محصول در اوکراین تأثیر خواهد گذاشت. انبارهای جهانی با این اختلال عرضه در طولانی‌مدت پر باقی نمی‌ماند. به‌علاوه در کوتاه‌مدت، به‌سختی می‌توان تولیدکننده‌ای در این سطح را جایگزین کرد. در حال حاضر، توانایی صادرات کانادا محدود است و آمریکا و آرژانتین و سایر کشورها برای تضمین عرضه داخلی سیاست‌های محدودیت صادرات را اعمال می‌کنند (Ibid: 15). همان‌طور که در شکل ۶ مشخص است بازار ذرت وابسته به اوکراین است. باوجود خشکسالی در برزیل و آرژانتین، این بازار محدودتر شده است. این موضوع بر اهمیت اوکراین می‌افزاید.

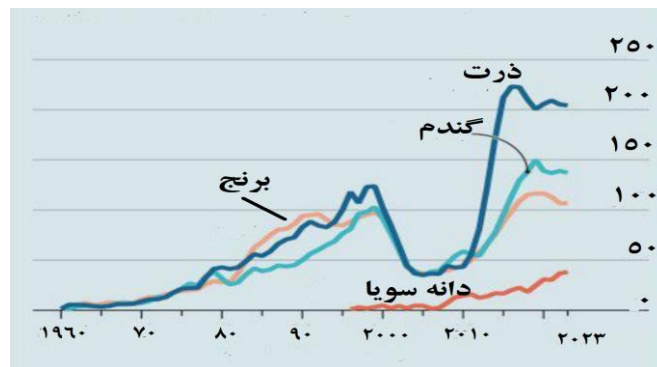
اهمیت اوکراین در بازار روغن‌های گیاهی را نیز نمی‌توان نادیده گرفت. در حال حاضر، روغن پالم ۵۸ درصد، روغن دانه سویا ۱۴ درصد، روغن آفتابگردان ۱۳ درصد و روغن کانولا ۷ درصد از کل روغن‌های گیاهی مصرفی در سطح جهان را شامل می‌شود. به دو دلیل محدودیت عرضه جهانی و افزایش تقاضا، عرضه روغن گیاهی در دو سال اخیر کمتر شده است. نتیجه این امر افزایش قیمت‌ها بوده است (Glauber et al., 2022).

به‌علاوه خشکسالی در آمریکای جنوبی، تولید دانه سویا را، به‌ویژه در برزیل، کاهش داد. تولید روغن پالم مالزی نیز بعد از توفان رای^۱ کاهش داشت. در نتیجه، در بسیاری از کشورها عرضه روغن با مشکل روبه‌رو شد، به‌گونه‌ای که سوپرمارکت‌های زنجیره‌ای در ترکیه، یونان، اسپانیا، بلژیک و سایر کشورها در عرضه روغن محدودیت‌هایی وضع کردند (Ibid). در کنار این آثار مستقیم نباید از آثار غیرمستقیم دخالت دولت‌ها در زنجیره عرضه نیز غافل شد.

1. Typhon Rai

یکی از عوامل دخیل در کمبود غذای جهانی، دست‌زدن برخی کشورها به خریدهای بزرگ‌مقیاس اضطراری است. این عامل به افزایش سفته‌بازی در خریدوفروش غلات نیز انجامید. در مارس ۲۰۲۲م، چند کشور اروپایی چنین خریدهایی داشتند. به‌طور مثال، سوئد شمال اروپا شروع کردند به ذخیره‌پاستا به مقدار زیاد. فنلاند می‌ترسید وارد جنگ جدیدی با روسیه شود. برای مقابله با آن شروع کرد به خرید مواد غذایی. چین نیز احتکار مواد غذایی را در گستره وسیع و در جهت رفع کمبودها آغاز کرد. طبق گزارش وزارت کشاورزی ایالات‌متحده، تا اواسط ۲۰۲۲م، چین با ۲۰ درصد جمعیت جهان، ۶۹ درصد منابع جهانی ذرت، ۶۰ درصد منابع برنج و ۵۱ درصد منابع گندم جهان را برای خود ذخیره کرده است. این اقدام چین در افزایش قیمت جهانی غذا نقش مهمی داشته است (Minter, 2022).

در شکل ۷، تأثیر جنگ اوکراین بر شتاب فزاینده دولت چین برای خرید و انبار مواد غذایی به‌وضوح مشخص است. البته، باید اشاره کرد که برخی هدف غایی این سیاست چین را در راستای تضمین امنیت غذایی و در گام بعد، حمله به تایوان تفسیر می‌کنند (Economist, 2023).

منبع: (Economist, 2023)

شکل ۷. ذخیره مواد غذایی در چین به تن

غیر از آنچه درباره غذا به ما هو آن مربوط می‌شود باید به تأثیر جنگ بر قسمت میانی زنجیره تولید سوخت و کودهای کشاورزی نیز توجه کرد. تأثیر جنگ اوکراین بر امنیت غذایی، نوعی بحران مضاعف خلق کرده است، چراکه همراه با تأثیر بر افزایش مستقیم بر قیمت غذا، قیمت نهاده‌های انرژی را نیز

افزایش داد. قبل از هر چیز نباید از نظر دور داشت که سرایت ناامنی غذایی در بحبوحه جنگ اوکراین بیشتر به دلیل هم‌زمانی آن با افزایش قیمت انرژی و مواد غذایی در بحبوحه همه‌گیری کووید-۱۹ است. قیمت انرژی حتی قبل از شروع جنگ، به دلیل قرنطینه‌ها، مدام در حال افزایش بود. کاهش فعالیت اقتصادی در اوایل سال ۲۰۲۰م، در مقایسه با سال ۲۰۱۹م، به کاهش تقاضای نفت به حدود ۱۸ میلیون بشکه در روز منجر شد. با این حال، تا سال ۲۰۲۱م، زمانی که اقتصادها بازگشایی شد، جهان شاهد افزایش قابل توجه (۹ درصد) تقاضای نفت بود (Montesclaros, 2022: 6-7)؛ بنابراین، ترکیبی از افزایش تقاضا، به همراه کاهش عرضه نفت، به شکاف عرضه و تقاضا منجر شد. جنگ اوکراین زمانی رخ داد که جهان از قبل دچار اختلال قیمت در بخش غذا و انرژی شده بود. این امر بر فشار بودجه ناشی از همه‌گیری کووید-۱۹ افزود.

روسیه سومین تولیدکننده و صادرکننده نفت، دومین تولیدکننده و بزرگ‌ترین صادرکننده گاز طبیعی و در نهایت، سومین صادرکننده زغال سنگ در جهان است (Benton et al., 2022: 5). اعمال محدودیت و تحریم‌های غربی‌ها از یک سو و مقابله به مثل روسیه از سوی دیگر، به شدت بر قیمت نهاده‌های بخش کشاورزی تأثیر داشته است؛ اما انرژی چه ارتباطی با غذا دارد؟ غیر از استفاده مستقیم از نفت و گاز در ماشین‌آلات کشاورزی و بخش حمل‌ونقل محصولات، برای تولید کودهای کشاورزی، به‌ویژه غلات، از گاز طبیعی استفاده می‌شود. در نتیجه، هرگونه اختلال در بازار گاز طبیعی بر تولید کود و در نهایت محصول نهایی کشاورزی تأثیرگذار خواهد بود. در سال ۲۰۲۰م، روسیه بزرگ‌ترین صادرکننده کود با عدد نهایی ۷/۶ میلیارد دلار بود (Ben Hassen & El Bilali, 2022: 10).

علی‌رغم تلاش برای کاهش آسیب مواد مغذی در محیط‌زیست، هنوز هم انواع کود در تولید کشاورزی نقش مهمی دارد. در کل، کشاورزان باید از سه نوع کود معدنی برای رشد محصولات خود استفاده کنند: نیتروژن، فسفات و پتاس. هر سه این کودها به نوعی بازار انحصاری دارد. به علاوه روسیه یکی از بزرگ‌ترین تولیدکنندگان گاز است که ماده‌ای پایه برای تولید کود نیتروژن محسوب می‌شود. این مسئله بیشترین اثر را بر هند و اتحادیه اروپا برجای گذاشته است. این کشورها به واردات گاز طبیعی در تولید کود نیتروژن در داخل وابستگی زیادی دارند. تحریم‌های اقتصادی عرضه جهانی کودهای نیتروژنی - که وابسته به

صادرات نیتروژن و گاز روسیه است- و کودهای پتاسی را- که وابسته به صادرات فسفات از روسیه بود- دچار اختلال کرد. فراتر از این، روسیه و بلاروس مهم‌ترین تولیدکنندگان پتاس هستند. روسیه و بلاروس کارتلی را تشکیل داده‌اند که بازار پتاس یک‌سوم جهان را در دست دارند و تعیین‌کننده قیمت‌ها در بازار جهانی هستند.

در نتیجه جنگ، قیمت نهاده‌های اساسی مثل کودها بسیار بالا رفته است. متعاقب آن، بسیاری از کشاورزان به جای کودهای گران‌مورد نیاز غلاتی چون گندم و ذرت، از کودهای ارزان استفاده می‌کنند که بیشتر در تولید سویا کاربرد دارد. در تولید دانه سویا اساساً از کود حیوانی و سوخت زیستی استفاده می‌شود که خود سبب کاهش محصول و افزایش قیمت نان و سایر غذاهای اصلی خواهد شد. کمبود کود و هزینه‌های بالای آن، به‌ویژه در کشورهای در حال توسعه، اثر منفی گذاشته و سبب شده است بازدهی محصول و در نتیجه محصول تولیدی کاهش یابد (Hebebrand & Laborde, 2022).

نکته جالب این است که سیاست حمایتی کشورها فقط محدود به کالای نهایی کشاورزی نیست و کودها را نیز در بر می‌گیرد. در ژوئن ۲۰۲۲م، ۲۰ درصد از تجارت کود جهانی تحت تأثیر چنین محدودیت‌هایی بوده است. به‌ویژه صادرات کود از چین، بعد از اعمال محدودیت‌های صادراتی، از اواسط سال ۲۰۲۲م ناگهان کاهش پیدا کرد. صادرات ریزمغذی‌های فسفات چین در سال ۲۰۲۲م، نسبت به سال ۲۰۲۱م، ۴۳ درصد کاهش یافت. همچنین، صادرات اوره چین ۴۷ درصد نسبت به سال قبل کاهش داشت (Hebersans & Glauber, 2023: 45); بنابراین، چنین سیاست حمایتگرایی به این بحران دامن زده است.

واردکنندگان کود از روسیه و بلاروس توانستند در سال ۲۰۲۳م، با منابع جایگزین نیازهای خود را تأمین کنند. به‌طور مثال، برزیل که دومین واردکننده پتاس است تلاش کرد کانادا را جایگزین بلاروس کند. در فاصله سال‌های ۲۰۲۲ تا ۲۰۲۳م قیمت جهانی کود ثابت ماند؛ اما، همچنان در بسیاری از کشورهای آفریقا و دارای تورم داخلی بالا امکان خرید آن وجود نداشت. حتی صرف‌نظر از فشار قیمت ناشی از جنگ، قیمت کود در آفریقا معمولاً بالاتر از بقیه جهان است؛ چراکه، به‌دلیل نبود زیرساخت مناسب، هزینه حمل‌ونقل بالاست (Ibid: 46). ناگفته نماند که میزان محصول، علاوه بر میزان کود، به نوع آن نیز وابسته است. در زمان افزایش قیمت‌ها، کشاورزان مایل هستند از کود نیتروژن استفاده کنند.

بنابراین، تقاضای جهانی برای پتاس و فسفات کاهش می‌یابد. در نتیجه، مشخص است که جنگ اوکراین به‌طور مستقیم (افزایش تورم غذا و کمبود عرضه آن) و غیرمستقیم (افزایش تورم نهاده‌های کشاورزی) بر بحران ناامنی غذایی به‌صورت‌های مختلف دامن زده است. آثار اقتصادی و سیاسی بحران بسیار جامع و از طریق آمار در خور بررسی است. در بخش اجتماعی و فناوری، به‌دلیل پیچیدگی بیشتر مسائل و ورود متغیرهای میانجی، این اندازه‌گیری سخت‌تر می‌شود.

۳.۴. تأثیر اجتماعی جنگ اوکراین بر امنیت غذایی

جنگ اوکراین سبب شد شکاف میان کشورهای توسعه‌یافته و درحال توسعه عمیق‌تر شود. این مسئله به رکن چهارم امنیت غذایی، یعنی پایداری دسترسی، لطمه شدیدی وارد کرده است. پیش از جنگ، خشکسالی شدید ۲۰۰۷ تا ۲۰۰۸م، به‌علاوه افزایش قیمت نفت و محدودیت‌های اعمال شده از سوی کشورهای اصلی تولیدکننده غذا بر صادرات آن در جهت تأمین امنیت غذایی داخلی سبب شد قیمت غذا افزایش یابد. اعتراضات متعاقب آن و حتی به شکلی که شرح آن رفت، ناآرامی‌های سیاسی در بسیاری از نقاط جهان پدید آورد. در سال ۲۰۱۱م، برآورد می‌شد که بیش از ۸ میلیون نفر در شاخ آفریقا از گرسنگی شدید رنج می‌برند (Wen et al., 2022: 70). اما، طبق پیش‌بینی فائو، در اثر جنگ اوکراین، تعداد افراد دچار سوءتغذیه در سراسر جهان بین ۷/۶ تا ۱۳/۱ میلیون نفر افزایش یافته است (Benton et al., 2022: 26). به‌عبارت بهتر، جنگ اوکراین فقر غذایی را گسترده‌تر کرده است.

آمارها نشان می‌دهد که میزان ناامنی غذایی مزمن و شدید به‌آرامی در حال رشد است. در مارس ۲۰۲۲م، فائو ۴۴ کشور را بررسی کرد، شامل ۳۳ کشور آفریقایی نظیر کنیا، چاد و سومالی؛ ۹ کشور آسیایی نظیر سوریه و پاکستان؛ و ۲ کشور آمریکای لاتین: ونزوئلا و هائیتی. مشخص شد همگی به کمک خارجی برای تأمین غذا نیازمند هستند (Wen et al., 2022: 71).

درست است که متوسط ابتلای اروپایی‌ها به سوءتغذیه پایین‌تر است، اما نوعی شکاف درون‌اروپایی نیز در حال شکل‌گیری است. در سال ۲۰۲۱م، حدود ۷/۳ درصد از کل جمعیت اروپا و بیش از یک‌چهارم از فقرا توانایی خرید وعده غذایی حاوی گوشت، ماهی یا سبزیجات را به‌طور روزمره نداشتند. این نسبت در بلغارستان ۲۲/۴ درصد، در قبرس ۲ درصد و در سوئد ۱/۶ درصد بود (Rabbi et

9: al., 2023). ادامه بی‌ثباتی و رشد تورم این پرسش را ایجاد می‌کند که چگونه توانایی مالی، قدرت خرید و موقعیت اجتماعی-اقتصادی خانوارهای اروپایی تحت تأثیر بحران غذا قرار گرفته است؟

چشم‌انداز کنونی در برخی کشورهای اروپای شرقی و مرکزی تیره‌وتر است؛ یعنی، جایی که خانوارهای کم‌درآمد و گروه‌های آسیب‌پذیر بیشتری ساکن هستند. در سطح اتحادیه اروپا، درصد تورم هزینه زندگی خانوارها را در حدود ۱۰ درصد افزایش داده است. محرومیت اجتماعی ۲ درصد و فقر مطلق ۵ درصد افزایش داشته است. در یک سال اخیر، خیریه‌ها از لتونی تا اسپانیا حدود ۲۰ تا ۳۰ درصد رشد تقاضا داشته‌اند (Financial Times, 2022).

بعد اجتماعی دیگر تأثیر جنگ اوکراین بر امنیت غذایی، به تأخیر افتادن گذار به سوی پایداری در نظام غذایی است. برخی کشورهای اروپایی به دنبال راضی کردن اتحادیه اروپا برای به تأخیر انداختن گذار به کشاورزی سبزتر و محیط‌زیستی هستند. بعد از شروع جنگ، چند کشور اروپایی تلاش‌های محیط‌زیستی اتحادیه اروپا را زیر سؤال بردند. به علاوه، سیاست «از مزرعه تا سفره»^۱ اتحادیه اروپا، به دنبال کاهش ۵۰ درصدی مصرف آفت‌کش‌ها، کاهش ۲۰ درصدی مصرف کودها و تعهد به کشاورزی ارگانیک تا آخر سال ۲۰۳۰ است (Polansek & Mano, 2022). بنابراین، اکنون نوعی شکاف میان منافع آبی (افزایش تولید محصول) و منابع بلندمدت (کشاورزی سبز) شکل گرفته است. انتخاب اتحادیه اروپا تاکنون مورد نخست بوده است.

از ابعاد انسانی تر جنگ اوکراین نیز نمی‌توان چشم‌پوشی کرد. جنگ اوکراین باعث شد ۱۴ میلیون اوکراینی آواره شوند. این عدد برابر با یک چهارم جمعیت کل اوکراین است (CRS, 2022: 1). جنگ اوکراین اروپا را با موج بزرگی از پناهجویان روبه‌رو کرد. بدین ترتیب، حدود ۵ میلیون پناهجو وارد اروپا شدند. برآورد می‌شود که این پناهجویان سومین جمعیت بزرگ آواره جهان را تشکیل دهند (Insecurity Insight, 2022: 1).

تخریب ناشی از جنگ، در کنار گسترش مناطق جنگی، به آوارگی مردم در مقیاس وسیع دامن زد. این موج آوارگی بر بخش کشاورزی اثر مستقیم داشت. جنگ در حال حاضر جلوی کار کشاورزان در زمین‌های خود را گرفته است و این کمبود نیروی کار را به دنبال داشته است. بر همین اساس، جنگ ممکن است

1. From Farm to Fork

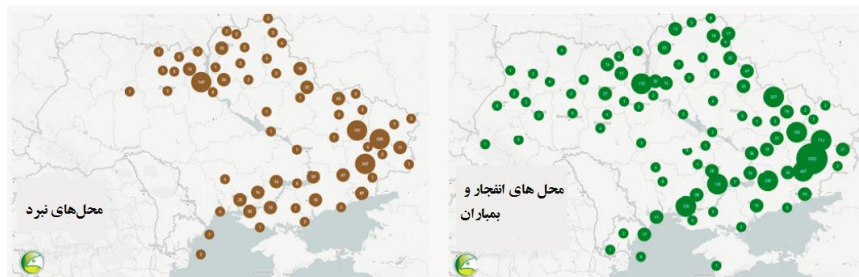
سبب اختلال در کاشت محصول نیز شود. در نتیجه، در بعد اجتماعی، می‌توان تأثیر شکاف میان فقر و غنا را، چه در سطوح درون‌کشوری و چه بین‌کشوری، شناسایی کرد. همچنین، کنار گذاشته شدن کشاورزی سبز و کمبود نیروی کار ناشی از آوارگی مردم اوکراین، دیگر ابعاد اجتماعی مؤثر بر امنیت غذایی است.

۴.۴. تأثیر فناوریانه جنگ اوکراین بر امنیت غذایی

عملیات نظامی به‌شدت بر زیرساخت‌های صادرات غذا در اوکراین مؤثر بوده است. بحران جاری کنونی برداشت محصول در زمستان و کاشت بذر در بهار را تحت تأثیر خود قرار داد. شرکت‌های مهم تولید مواد غذایی، به‌دلیل شرایط امنیتی و نبود زیرساخت‌ها، فعالیت خود را در اوکراین متوقف کردند. بدتر از این، در سایه بحران، بندرهای اوکراین بسته و فعالیت‌های کشتیرانی در دریای آزوف متوقف شد. در نتیجه، کانال‌های صادرات بسته شد و به کمبود جدی انبار برای ذخیره غلات در داخل کشور انجامید.

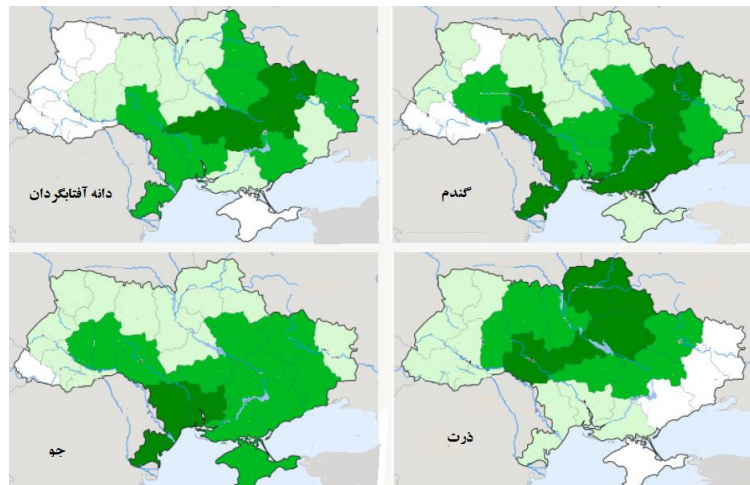
گندم و جو زمستانی در پاییز ۲۰۲۱ م کاشته شده بود. بسیاری از فعالیت‌ها در ادامه سال ممکن نبود. حتی اگر کشاورزان به زمین‌های خود دسترسی می‌داشتند، کمبود کود، آفت‌کش‌ها، علف‌کش‌ها و سوخت برای ماشین‌آلات کشاورزی مطرح بود. بسیاری از مناطق حاصلخیز اوکراین - به‌ویژه مزارع جو، ذرت، آفتابگردان و گندم - در شرق و شمال‌شرقی کشور واقع شده است که منازعه در آن شدت بیشتری داشت. فائو پیش‌بینی کرد که حدود ۲۰ تا ۳۰ درصد مناطقی که غلات زمستانه در آن کشت می‌شود در سال ۲۰۲۲ تا ۲۰۲۳ م زیر کشت نرود (FAO, 2022).

در شکل ۸، میدان‌های نبرد در اوکراین مشخص شده است. وقتی آن را با شکل ۹ انطباق می‌دهیم که تجمع زمین‌های کشاورزی اوکراین به تفکیک نوع غلات را مشخص می‌کند، آنگاه مشخص می‌شود که بیشتر زمین‌های کشاورزی اوکراین در جایی واقع شده است که بیشترین حجم آتش توپخانه را متحمل می‌شود. همین موضوع سبب می‌شود مزارع نابود و مسیر ارتباطی کشاورزان با مزارعشان قطع شود. در سپتامبر ۲۰۲۲ م، و حتی قبل از شروع بمباران‌های روسیه، کل آسیب وارده بر زیرساخت‌های اوکراین حدود ۱۲۷ میلیارد دلار برآورد شده بود که معادل ۶۴ درصد تولید ناخالص داخلی این کشور در سال ۲۰۲۱ بود (El Safty et al., 2022).

منبع: (Insecurity Insight, 2022: 2)

شکل ۸. جبهه‌های نبرد در خاک اوکراین

منبع: (Insecurity Insight, 2022: 2)

شکل ۹. محل کشت گندم، جو، ذرت و آفتابگردان در اوکراین

علاوه بر نابودی و سختی دسترسی به زمین‌های کشاورزی، شرایط خاص دریای سیاه و دریای آزوف نیز مزید بر علت شده است. چون دریای آزوف کم‌عمق است، جاهای معدودی برای حرکت کشتی‌های بزرگ در آن وجود دارد. عملیات نظامی بر توانایی اوکراین در حمل‌ونقل محصولات کشاورزی درون و خارج از مرزهای سرزمینی آثار کوتاه‌مدت و بلندمدتی گذاشته است. ۹۵ درصد غلات اوکراین از طریق بندر اودسا، ماریوپل^۱ و خرسون صادر می‌شد؛ که اکنون آسیب جدی دیده‌اند. به‌علاوه، کل بندرهای دریای سیاه نیز مسدود شده است و امکان صادرات محصولات اوکراین وجود ندارد (El Safty et al., 2022).

1. Mariupol

عملیات نظامی در بندر بردیانسک^۱ بر ظرفیت صادرات غلات اثر منفی گذاشته است (5: *Insecurity Insight*, 2022). جزیره مار^۲ از این حیث اهمیت بنیادینی دارد. این جزیره در دریای سیاه و روبه‌روی دلتای دانوب واقع شده است؛ یعنی، در مرز میان اوکراین و رومانی. کنترل بر جزیره مار عامل مهمی برای باز یا بسته‌شدن مسیر صادرات غله استان اودسا است. این استان یکی از مهم‌ترین مراکز صادرات غله اوکراین به دانوب است. در همان روزهای اول تهاجم، روسیه با نیت قبلی، بعد از بمباران، جزیره را تصرف کرد. از آن به بعد اوکراین چند عملیات برای جلوگیری از ساخت پادگان روس‌ها در جزیره انجام داد. کنترل جزیره همچنان در دست روس‌هاست. از سوی دیگر، طبق اطلاعات دولت آمریکا، نیروی دریایی روسیه بندرهای اودسا و اوچاکف^۳ را مین‌گذاری کرده است تا جلوی صادرات غلات اوکراین گرفته شود (4: *Ibid*). نیروهای روس به کشتی‌های تجاری دریای سیاه حمله می‌کنند و این موضوع حمل‌ونقل در این منطقه را گران و خطرناک کرده است (5: *Ibid*).

عملیاتی راهبردی با اثر نامطلوب بر امنیت غذایی، فروریختن فاجعه‌بار سد کاخوفکا^۴ در جنوب‌شرقی اوکراین در ۶ ژوئن ۲۰۲۳ م بود که به سیل گسترده‌ای منجر شد. این رویداد تهدیدی برای منابع آب آشامیدنی و مناطق کشاورزی در مناطقی است که برای آبیاری به مخزن متکی هستند. سد و مخزن کاخوفکا برای کشاورزی بسیار مهم است و آب را از طریق کانال‌های آبیاری اصلی به بیش از ۵۰۰۰۰۰ هکتار اراضی کشاورزی می‌رساند (4: *World Bank*, 2023). عملیات دفاعی اوکراین برای حفاظت از بندرهای خود در برابر حمله نظامی روسیه نیز بر بحران صادرات غله مؤثر بوده است. ارتش اوکراین صدها مین^۵ و یارم^۶ را در سطح دریا و نزدیک اودسا کار گذاشته است (2022: *Borger*).

مجموع این مسائل سبب شده است که حرکت کشتی‌ها از و به دریای سیاه بسیار گران و دشوار شود. دریای سیاه و آزوف منطقه‌ای پرخطر برای کشتیرانی است. همین امر قیمت بیمه کشتی‌ها را افزایش می‌دهد. به‌علاوه، ترس از اعمال تحریم‌ها بر تجارت دریایی سبب شده است شرکت‌های کشتیرانی معاملات خود را

1. Berdiansk
2. Snake Island
3. Ochakiv
4. Kakhovka
5. Yam
6. Yarm

با روس‌ها متوقف کنند. میزان بازرسی‌های گمرکی افزایش یافته است تا مطمئن شوند روس‌ها تحریم‌ها را دور نمی‌زنند (Meade, 2022).

مسیرهای جایگزین غیراقتصادی است و مشکلات لجستیکی دارد. به‌طور مثال، ظرفیت بارگیری مسیر ریلی در ایستگاه‌های راه‌آهن محدودیت دارد یا کامیون‌ها برای عبور از مرز با مشکل مواجه می‌شوند، چون گاهی در مرز ۵ کیلومتر صف کشیده می‌شود. در تابستان ۲۰۲۲م، اوکراین توانست محموله‌های صادراتی محصولات کشاورزی خود را از طریق راه‌آهن افزایش دهد و به حدود ۱ میلیون تن در ماه برساند. صادرات با کامیون نیز به ۶۰۰۰۰۰ تن در ماه محدود شد. بنابراین، کل ظرفیت حمل‌ونقل مسیرهای جایگزین به میزان قابل‌توجهی کمتر از تقاضا بود و نتوانست صادرات را حتی به سطح قبل از جنگ برساند (Bogonos, 2023: 120). شاید این پرسش پیش بیاید که چرا اوکراین از مسیرهای جایگزین مانند مسیرهای زمینی بهره نمی‌برد؟

مسیرهای زمینی نیز پیچیدگی خاص خود را دارد. هزینه حمل‌ونقل زمینی در سال گذشته پنج برابر شده است. مقامات سازمان ملل پیشنهاد کردند کریدوری بشردوستانه از مسیر بلاروس ایجاد شود تا بتوان از طریق آن غلات را به بندرهای بالتیک صادر کرد. این مسیر می‌توانست به دلیل وجود مسیری مستقیم میان اوکراین و بلاروس، تاحدی مشکل را حل کند؛ اما، روسیه این تصمیم را در سازمان ملل وتو کرد. گزینه بالقوه جایگزین دریای سیاه، مسیر زمینی رومانی و لهستان است. رهبران غربی برای بررسی و تصویب این مسیر تلاش می‌کنند.

موشک‌های کروز و نیروی هوایی روسیه به زیرساخت‌های ریلی اوکراین حمله کرده‌اند. انتقال غلات از طریق مسیر ریلی حتی در شرایط سالم بودن زیرساخت‌های داخلی هم پیچیده است، زیرا در اصل شبکه ریلی مناسبی در اوکراین موجود نیست. قسمتی از خطوط ریلی میان اوکراین و روسیه را نیز ارتش اوکراین ویران کرده‌اند تا دسترسی روس‌ها را مسدود کنند.

به دلیل این مشکلات، هزینه صادرات که قبل از جنگ ۳۰ تا ۴۰ دلار در تن بود اکنون به ۱۵۰ تا ۲۰۰ دلار در هر تن افزایش یافته است. این وضعیت به کاهش شدید درآمد کشاورزان غلات و دانه‌های روغنی اوکراین منجر شد و ضرری در حدود ۱۸/۵ میلیارد دلار برای محصولات سال ۲۰۲۱ و ۲۰۲۲ در برداشت که بسیاری را به ورشکستگی کشاند. مجموع خسارات کشاورزی منتج از جنگ بالغ بر ۳۴/۲۵ میلیارد دلار یا نزدیک به ۷۵ درصد از تولید کشاورزی

اوکراین در سال کشاورزی گذشته بوده است (Bogonos, 2023: 121). تمامی این نکات مؤید مشکلات متعدد ترانزیت و صادرات غلات اوکراین است که وضعیت امنیت غذایی را پیچیده‌تر کرده است. حالا که توفان فکری درباره شرایط شکل گرفت، لازم است به واکنش جامعه بین‌الملل به این بحران بپردازیم.

۵.۴. پاسخ جامعه بین‌الملل

در سطح بین‌المللی، دو ابتکار مهم برای مدیریت بحران رخ داده است: ابتکار غلات دریای سیاه^۱، و مأموریت تاب‌آوری کشاورزی مواد غذایی یا فارم^۲. ابتکار غلات دریای سیاه، موافقتنامه‌ای میان روسیه و اوکراین از یک‌سو و ترکیه و سازمان ملل از سوی دیگر است که به‌دلیل انعقاد در استانبول به موافقتنامه استانبول نیز شهرت دارد. هدف این ابتکار، تضمین صادرات غلات طی جنگ است. این توافق در ۲۲ ژوئیه ۲۰۲۲ امضا شد و طبق آن قرار شد در بازه زمانی ۱۲۰ روزه صادرات غلات اوکراین انجام شود. تاکنون این موافقتنامه دو بار تمدید شده و هنوز هم معتبر است.

طبق این ابتکار قرار شد که غلات از سه بندر آب عمیق دریای سیاه - یعنی اودسا، چورنومورسک^۳ و پیردنی^۴ - صادر شود. با این حال، تأثیر این ابتکار بر قیمت‌های داخلی و درآمد کشاورزان اندک بوده است. زمانی که قرارداد اجرا شد، برداشت سال ۲۰۲۲ شروع شده بود. بنابراین، حتی با بازگشت صادرات ماهانه غلات به سطح قبل از جنگ، فشارهای عرضه بر بازار داخلی ادامه یافت؛ هزینه‌های صادرات تقریباً در سطح بالای قبل از معامله باقی ماند و قیمت‌های داخلی پایین ماند بدون اینکه حرکت محسوسی به سمت باز شدن بازار دیده شود (Bogonos, 2023: 121).

فارم نیز نوآوری دیگری است که به ابتکار فرانسه و برنامه جهانی غذای سازمان ملل^۵ برای حراست از کشورهایی مطرح شد که بدترین ضربه را از بحران کنونی غذا متحمل شده‌اند. این ابتکار به دنبال تشویق کشاورزی پایدار و تضمین عرضه کالاهای کشاورزی به قیمت منصفانه برای مشتری‌های آسیب‌پذیر است. تمرکز اصلی این طرح بر کارایی بازارهای کشاورزی، تقویت تولید محلی پایدار و

1. Black Sea Grain Initiative
2. FARM: Food Agriculture Resilience Mission
3. Chornomorsk
4. Pirdennyi
5. UN World Food Program

همکاری با بخش خصوصی برای صادرات مازاد به کشورهای نیازمند است (Steuer & Rieker, 2023: 4).

رهبران گروه ۷ نیز برای حل بحران ناامنی غذایی، خواهان همکاری نزدیک‌تر با شرکای بین‌المللی شدند، از جمله با برنامه غذای جهانی^۱، بانک‌های توسعه و نهادهای ملی و بین‌المللی. در همین راستا، ابتکاراتی چون فارم بیشتر تشویق شد (Wen et al., 2022: 72).

در سطح منطقه‌ای باید به تلاش‌های اتحادیه اروپا اشاره کرد. از جمله تصمیم‌های اتحادیه، تأمین اضطراری منابع مالی به ارزش ۱/۵ میلیارد یورو برای کمک به توسعه کشاورزی پایدار در محیط همسایگی شرقی و جنوبی اتحادیه اروپاست. مهم‌تر از همه، اتحادیه اروپا ابتکار خطوط هم‌بستگی^۲ را با شعار «خط زندگی برای اقتصاد اوکراین، کلیدی برای امنیت غذای جهانی»، مسیرهای لجستیک جایگزین برای حمل‌ونقل محموله‌های غلات به منطقه دریای سیاه از طریق راه‌آهن، جاده و رودخانه انتخاب کرد. ۶۰ درصد از غلات تولیدشده در اوکراین از طریق این مسیر صادر می‌شود و باقی آن از طریق ابتکار غلات دریای سیاه (EU Solidarity with Ukraine, 2023).

در طرحی دیگر، اتحادیه اروپا مبلغ ۷/۷ میلیارد یورو برای امنیت غذایی در بازه ۲۰۲۱ تا ۲۰۲۴ اختصاص داده است. بخش بزرگی از غلاتی که از این کریدورها عبور می‌کند هنوز هم سیلوهای اروپایی را پر می‌کند؛ در نتیجه، تولیدکنندگان اروپای مرکزی قدرت رقابتی خود را از دست می‌دهند. از این رو، مجارستان، اسلواکی و لهستان تصمیم گرفتند ممنوعیت غلات اوکراین را با این توجیه وضع کنند که ورود آن نقض مقررات اتحادیه اروپاست. جمهوری چک که در بازه اوت ۲۰۲۲ تا ژانویه ۲۰۲۳، صادرات گندم آن ۲۰۰۰۰۰ تن کاهش یافت، خواهان اتخاذ موضعی مسئولانه‌تر برای اجتناب از نقض قوانین اتحادیه اروپاست. در همین راستا، انجمن کشاورزی جمهوری چک از کمیسیون اروپا خواسته است غلات موجود در سیلوها را در نخستین فرصت به آفریقا و غرب آسیا صادر کنند (Steuer & Rieker, 2023: 5-6) تا بازار برای خرید محصول اروپایی آماده شود. امنیت غذایی به این شکل حتی شکل ائتلاف‌ها در جنگ میان روسیه و اوکراین را نیز تغییر می‌دهد. لهستان که از تولیدکنندگان غلات اروپاست در راستای سیاست‌های حمایت‌گرایانه از بازار محصولات

1. The World Food Programme
2. Solidarity Lanes

کشاورزی داخلی، واردات غله از اوکراین را ممنوع کرد و بعد از اعتراض کیف، روند ارسال تسلیحات به این کشور را نیز متوقف کرد.

در سطح دولتی نیز هر کشوری به‌طور مجزا طرح‌های مختلفی را برای تأمین امنیت غذایی خود دنبال می‌کند. به‌طور مثال، نروژ اجرای راهبردی را باهدف کمک به کشورهای آسیب‌پذیر برای خودکفایی بیشتر دنبال می‌کند. این راهبرد بر مبنای سازمان‌دهی کشاورزی، به‌ویژه تولیدکنندگان کوچک از طریق اجرای تجربه تاریخی خود نروژ در عرصه کشاورزی است (*Combining Forces against Hunger*, 2022).

باوجودی که همه این ابتکارها برای رسیدن به سطح مطلوبی از صادرات مواد غذایی از اوکراین مهم است نمی‌توان فراموش کرد که حمله روسیه بسیاری از زیرساخت‌های ارتباطی را نابود کرده است. آسیب به زمین‌های کشاورزی اوکراین، امکانات ذخیره‌سازی غلات و ماشین‌آلات کشاورزی بر اثر حمله روسیه بر توان و ظرفیت تولید اوکراین تأثیر نامطلوبی داشته است. این موضوع‌ها در کنار تصمیم روسیه مبنی بر ممنوعیت صادرات کود، سبب شده است افزایش قیمت مواد غذایی دنباله‌دار شود. بر همین اساس، صندوق بین‌المللی پول از حکومت‌ها و کمک‌کنندگان خواسته است تا از کشورهای آسیب‌پذیر حمایت کنند. برخی کشورها مثل مصر و تونس در حال حاضر با افزایش بدهی خارجی، به‌دلیل جهش قیمت غلات، دست‌وپنجه نرم می‌کنند و امکان اصلاح ساختاری ندارند. کاهش بدهی‌ها ممکن است در کنترل بحران به آن‌ها کمک کند. در فاز نهایی تحلیل بر مبنای آنچه ذکر شد، شکل ۱۰ و ۱۱ گویای چالش‌ها و فرصت‌هاست.

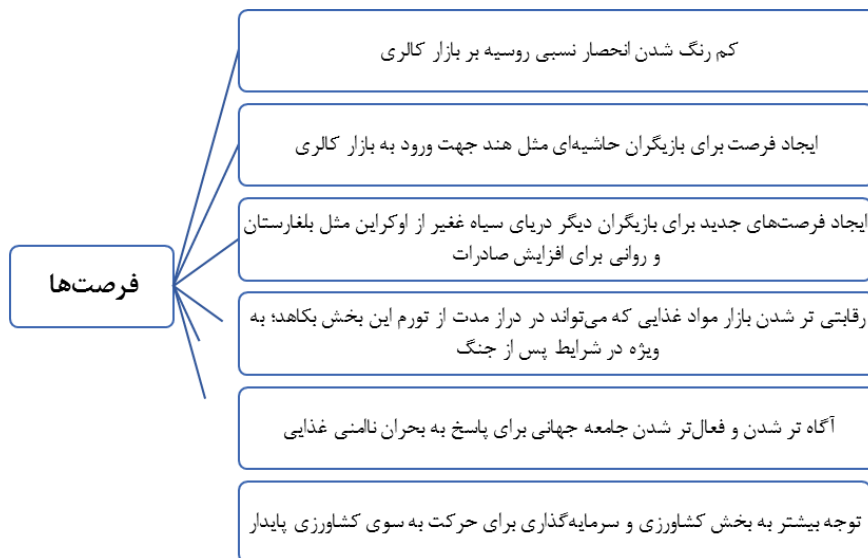
۵. نتیجه‌گیری

جنگ‌ها، انقلاب‌ها، بلایای طبیعی، بیماری‌های همه‌گیر، خشکسالی یا برداشت کم محصول مسائلی اثرگذار بر سایر کشورها محسوب می‌شود. عوامل دیگری مانند قیمت کودها، نیروی کار و هزینه حمل‌ونقل نیز بر بازار غذا تأثیرگذار است. به‌دلیل تغییر اقلیم و ناامنی اخیر نظام بین‌الملل، چنین رویدادهایی در نظام توزیع بیشتر رخ می‌دهد؛ بنابراین، ظرفیت مفروض هر کشور در تأمین غذای شهروندان خود به ناآرامی‌ها در این حوزه بستگی دارد. امنیت غذایی موضوعی چندوجهی است که بر موقعیت داخلی و بین‌المللی کشورها تأثیر می‌گذارد و توجه به سیاست کشاورزی، امنیتی، محیط‌زیستی و همکاری‌های بین‌المللی برای کنترل آن ضروری است.

منبع: نگارنده

شکل ۱۰. نمودار چالش‌ها

منبع: نگارنده

شکل ۱۱. نمودار فرصت‌ها

دنیا شاهد جمعیت فراینده‌ای است که از ناامنی غذایی رنج می‌برند. بسیاری از بحران‌های غذایی عصر حاضر حاصل منازعات است و ملموس‌ترین تأثیر

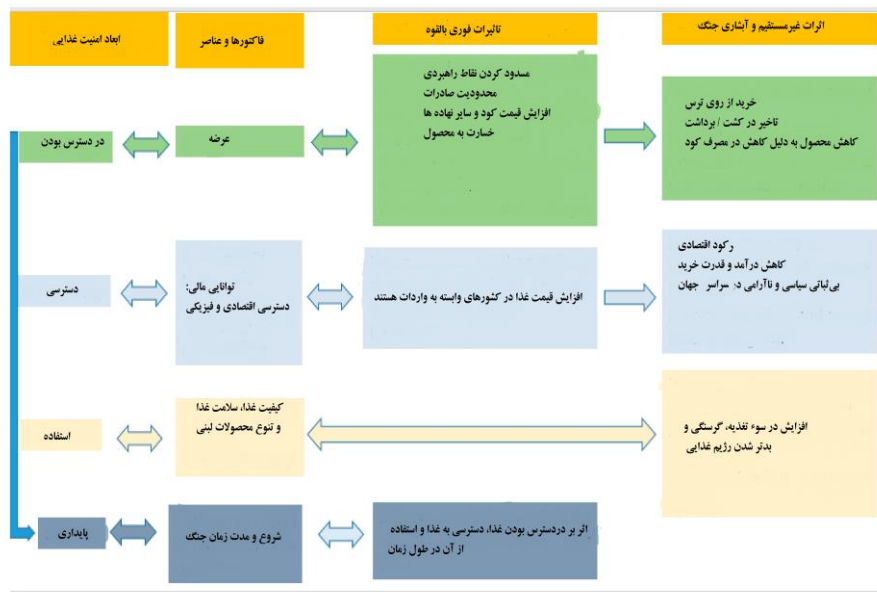
منازعات بر امنیت غذایی، خود را در ویرانی زمین‌های کشاورزی، طرح‌های آبیاری و زیرساخت‌ها نشان می‌دهد. آوارگی و بی‌خانمانی ناشی از منازعه نیز بر ناامنی غذایی مردم اثر بلندمدتی دارد. یکی از دلایل و درعین حال نتایج ناامنی غذایی منازعه ژئوپلیتیک است. هرچند ژئوپلیتیک به روابط میان موجودیت‌های فروملی اشاره دارد، این واژه معمولاً به کشورها و روابط آن‌ها نیز مربوط می‌شود. جنگ بین دو دولت، امنیت غذایی منطقه منازعه را به‌طور مستقیم و سایر مناطق را به‌طور غیرمستقیم تحت تأثیر قرار می‌دهد؛ یعنی، ناامنی غذایی ممکن است به بین‌المللی شدن ابعاد منازعه بینجامد.

بر همین اساس، جنگ اوکراین به‌طور عمیقی بر پایه‌های تجارت بین‌الملل تأثیر نامطلوبی برجای گذاشت، آن هم درست در زمانی که زنجیره عرضه، به‌دلیل همه‌گیری کووید-۱۹ آسیب دیده بود. حتی اگر قیمت غلات به سطح قبل از جنگ نیز بازگردد، نباید فراموش کرد که قبل از جنگ هم قیمت‌ها بالا بود و این وضعیت تهدیدی برای امنیت غذای جهانی در سال ۲۰۲۱م محسوب می‌شد. در نتیجه، بحران جهانی غذا تمام نشده است و همچنان ادامه دارد.

جنگ اوکراین سبب شد صادرات غذا از کشورهای صادرکننده متوقف یا محدود شود؛ همچنین، عرضه در بازارهای بین‌المللی کاهش یابد که به نوبه خود به جهش قیمت مواد غذایی انجامید و در کشورهای واردکننده ناامنی شدید غذایی پدید آورد. در این بین، روسیه شروع کرد به استفاده از غذا، به‌منزله سلاحی برای پیشبرد اهداف خود. جنگ اوکراین ناپسندگی نظام غذایی، اقدام‌های بشردوستانه و نظام‌های سیاسی برای مدیریت بحران غذا را نشان داد. در این بین باید به چند نکته مهم توجه داشت:

- نباید سایر بحران‌های پیشین را از یاد برد: برای جلوگیری از ناامنی غذایی، تأمین مالی افزون‌تر از آن چیزی است که مستقیم به جنگ اوکراین مرتبط باشد.
- مداخله‌های دولت‌ها برای کاهش عواقب گرسنگی ناشی از جنگ اوکراین باید بیشتر شود.
- حکمرانی نظام غذایی بین‌المللی نیازمند بازنگری جدی و خارج‌شدن از دستور کار سیاسی و سوق‌داده‌شدن به دستور کارهای مدیریتی است.
- دیپلماسی غذا راهکار مناسبی است که ذیل دیپلماسی عمومی و دیپلماسی مسیر دوم در شرایط منازعه راهگشاست.

- از طریق همکاری‌های بین‌المللی و کمترکردن سیاست‌های افراطی حمایت‌گرانه می‌توان تاب‌آوری در برابر شوک‌های آبی را افزایش داد.

منبع: نگارنده

شکل ۱۲. تأثیر جنگ اوکراین بر امنیت غذایی در یک نگاه

تعارض منافع

این مقاله مشمول هیچ گونه تعارض منافع نیست.

اصول اخلاقی

نویسنده در انتشار این مقاله، به‌طور کامل از اخلاق نشر، از جمله سرقت ادبی، سوءرفتار، جعل داده‌ها یا ارسال و انتشار دوگانه پرهیز داشته است؛ منفعت تجاری در این راستا وجود ندارد. این مقاله حاصل تحقیقات خود نویسنده است و اصالت محتوای آن را اعلام داشته است.

دسترسی به داده‌ها

در صورت نیاز به اطلاعات بیشتر در خصوص نحوه تجزیه و تحلیل داده‌ها در این مقاله، با نویسنده مسئول مکاتبه فرمایید.

منابع

- Al-Saidi M. (2023). "Caught off guard and beaten: The Ukraine war and food security in the Middle East". *Front Nutr.* 0(0): 1-15. doi: <https://doi.org/10.3389/fnut.2023.983346>.
- Ben Hassen T, El Bilali H. (2022). "Impacts of the Russia-Ukraine war on global food security: Towards more sustainable and resilient food systems?". *Food.* 11(15): 1-17. doi: <https://doi.org/10.3390/foods11152301>.
- Benton TG, Froggatt A, Wellesley L. (2022). *The Ukraine War and Threats to Food and Energy Security: Cascading Risks from Rising Prices and Supply Disruptions*. London: Chatham House.
- Bogonos M. (2023). "Regional war, global consequences: Mounting damages to Ukraine's agriculture and growing challenges for global food security". In J. G. Laborder, *The Russia-Ukraine Conflict & Global Food Security* (pp.120-124). Washington: IFPRI.
- Borger J. (2022 June 23). "Russian Navy Ordered to Lay Mines at Ukraine's Black Sea Ports, Says US". *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/world/2022/jun/23/russian-navy-ordered-to-lay-mines-at-ukraines-black-sea-ports-says-us>. (Accessed on: 2023 August 10).
- Breaking the Links between Conflict and Hunger in Africa. (2008). *2020 Africa Conference Brief* (pp. 211-233). Policy Studies Organization.
- Combining Forces against Hunger – a Policy to Improve Food Self-Sufficiency*. (2022 November 29). Government.no: <https://www.regjeringen.no/en/dokumenter/Food-security-strategy/id2948780/>. (Accessed on: 2023 August 10).
- CRS. (2022 May 2). "Russia's Invasion of Ukraine: Implications for Global Food Prices and Food Security". <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/IN/IN11919>. (Accessed on: 2023 August 09).
- Economist*. (2023 July 27). "Could economic indicators give an early warning of a war over Taiwan?". <https://www.economist.com/china/2023/07/27/could-economic-indicators-signal-chinas-intent-to-go-to-war>. (Accessed on: 2023 August 12).
- El Safty S, Awadalla N, El Dahan M. (2022 May 17). "Exclusive: About 300,000 T of Wheat Bought by Egypt Stranded in Ukraine –Trade". *Reuters*. <https://www.reuters.com/markets/commodities/exclusive-about-300000-tonnes-wheat-bought-by-egypt-stranded-ukraine-trade-2022-05-17/>. (Accessed on: 2023 August 09).
- EU Solidarity with Ukraine*. (2023 September 5). European Commission: https://eu-solidarity-ukraine.ec.europa.eu/eu-assistance-ukraine/eu-ukraine-solidarity-lanes_en. (Accessed on: 2023 August 01).
- FAO. (2022 June 10). "The Importance of Ukraine And the Russian Federation for Global Agricultural Markets and The Risks Associated with The War in Ukraine". <https://www.fao.org/3/cb9013en/cb9013en.pdf>. (Accessed: 05 August 2023).
- Financial Times*. (2022 December 10). "On the Breadline: Inflation Overwhelms Europe's Food Banks". <https://www.ft.com/content/bb098ccd-c74b-4c7e-8baa-e90546030fa5>. (Accessed on: 2023 August 05).
- Frue K. (2020 September 13). *PEST Analysis Ultimate Guide: Definition, Template, Examples*. *PESTLE Analysis*. <https://pestleanalysis.com/pest-analysis/>. (Accessed on: 2023 August 05).
- García MH. (2022). *The War in Ukraine: More Stress on the World Food System and Risk of Social Unrest*. Piscataway: IEEE.
- Glauber JW, Debucquet, DL. (2023). *The Russia-Ukraine Conflict and Global Food Security*. Washington: International Food Policy Research Institute.

- Glauber J, Laborde D, Mamun A. (2022 May 3). "The Impact of the Ukraine Crisis on the Global Vegetable Oil Market". *IFPRI*. <https://www.ifpri.org/blog/impact-ukraine-crisis-global-vegetable-oil-market>. (Accessed on: 2023 August 03).
- Gross M. (2022). "Global food security hit by war". *Current Biology*. 32(8): R341-R343. doi: 10.1016/j.cub.2022.04.007.
- Gustafson S. (2014 May 30). *Exploring the Link Between Food Prices and Violence*. Food Security Portal: <https://www.foodsecurityportal.org/blog/exploring-link-between-food-prices-and-violence>. (Accessed on: 2023 August 05).
- Hebersans C, Glauber J. (2023). „The Russia-Ukraine war after a year Ñ impact on fertilizer production, prices, and trade flow”. In J. G. Laborde, *The Russia-Ukraine Conflict and Global Food Security* (pp. 43-47). Washington: IFPRI.
- Hebebrand C, Laborde D. (2022 April 25). "High Fertilizer Prices Contribute to Rising Global Food". *IFPRI*. <https://www.ifpri.org/blog/high-fertilizer-prices-contribute-rising-global-food-security-concerns>. (Accessed on: 2023 August 02).
- Hellegers P. (2022). "Food security vulnerability due to trade dependencies on Russia and Ukraine". *Food Security*. -(14): 1503-1510. doi: 10.1007/s12571-022-01306-8.
- Iacovino A, Andreott A, Rago S. (2023). "War and food (in) security– A lesson from the Russian-Ukrainian conflict". *Studies in European Affairs*, -(1): 99-126. doi: 0.33067/SE.1.2023.5.
- Insecurity Insight*. (2022 June 30). "Global Hunger: The Ukraine Effect - Conflict and Hunger". <https://insecurityinsight.org/wp-content/uploads/2022/06/Global-Hunger-The-Ukraine-Effect-Conflict-and-Hunger-29-June-2022.pdf>. (Accessed on: 2023 August 09).
- Kemmerling B, Schetter C, Wirkuns L. (2022). "The logic of war and food (in) security". *Global Food Security*. 33(0): 1-8. doi: 10.1016/j.gfs.2022.100634.
- Lin F, Li X, Jia N, Feng F, Huang H, Huang J, Fan S, Ciais P, Song X. (2023). "The impact of Russia-Ukraine conflict on global food security". *Global Food Security*. 36(5): 54-77. doi: 10.1016/j.gfs.2022.100661.
- Meade R. (2022 February 27). *Shipping Shuns Russia Risk as Sanctions Fuel Rocketing Rates*. Lloyd's list. <https://lloydslist.maritimeintelligence.informa.com/LL1139986/Shipping-shuns-Russia-risk-as-sanctions-fuel-rocketing-rates>. (Accessed on: 2023 August 03).
- Messer E, Cohen MJ. (2007). "Conflict, food insecurity and globalization". *Food, Culture, and Society*. 10(2): 297-315. doi: 10.2752/155280107X211458.
- Minter A. (2022 January 4). "One Reason for Rising Food Prices? Chinese Hoarding". *Bloomberg Television*. <https://www.google.com/url?sa=i&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=0CDcQw7AJahcKEwiAiKaf0reBaxUAAAAAHQAAAAQA&url=https%3A%2F%2Fwww.bloomberg.com%2Fopinion%2Farticles%2F2022-01-05%2Fone-reason-for-rising-food-prices-chinese-hoarding&psig=A>. (Accessed on: 2023 August 03).
- Mohsen KJ, Isefan MA, Numan AM, Alqaraleh AA. (2022). "Impact of the Ukrainian crisis on the Arab food security in the light of the global food crisis". *Journal of Southwest Jiaotong University*. 57(6): 1203-1214. doi: 10.35741/issn.0258-2724.57.6.106.
- Montesclaros J. (2022). *Food Insecurity Beyond Borders: Untangling the Complex Impacts of Ukraine War on Global Food Security*. Singapore: RSIS.
- Nguyen TT, Timilsina RR, Sonobe T, Rahut DB. (2023). "Interstate war and food security: Implications from Russia's invasion of Ukraine". *Frontiers in Sustainable Food Systems*. 7(0): 1-20. doi: 10.3389/fsufs.2023.1080696.
- Polansek T, Mano A. (2022 March 22). "As Sanctions Bite Russia, Fertilizer Shortage Imperils World Food Supply". *Reuters*: <https://www.reuters.com/business/sanctions-bite-russia-fertilizer-shortage-imperils-world-food-supply-2022-03-23/>. (Accessed on: 2023 August 05).

- Rabbi MF, Ben Hassen T, El Bilali H, Raheem D, Raposo A. (2023). "Food security challenges in Europe in the context of the prolonged Russian-Ukrainian conflict". *Sustainability*. 15(6): 1-20. doi: 10.3390/su1506.
- Scorecard. (2023 August 6). "41 African Countries Sign Military Agreements With Russia". <https://leadershipscorecard.com/2023/08/06/41-african-countries-sign-military-agreements-with-russia/>. (Accessed on: 2023 August 03).
- Steur C, Rieker P. (2023). *Food Security in the Context of the War in Ukraine*. Prague: Unstitute of International Relations.
- Stronski P. (2023 February 28). "Russia's Growing Footprint in Africa's Sahel Region". *Carnegie*. <https://carnegieendowment.org/2023/02/28/russia-s-growing-footprint-in-africa-s-sahel-region-pub-89135>. (Accessd: 10 September 2023).
- Ukraine: Agricultural Overview*. (2023). NASA Earth Observatory. <http://wdc.org.ua/en/node/29>. (10 September 2023).
- Wen S, Yi Z, Wu LJ. (2022). "Impact of the Russian-Ukraine crisis on global food security". *CIR*. 32(5): 54-77. <http://www.cicir.ac.cn/UpFiles/file/20221122/6380472266665244258949609.pdf>.
- Wilkinson J. (2015). "Food security and the global agrifood system: Ethical issues in historical and sociological perspective". *Global Food Security*. 7: 9-14. doi: 10.1016/j.gfs.2015.12.001.
- World Bank*. (2023 July 13). "Food Security Update". <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/40ebbf38f5a6b68bfc11e5273e1405d4-0090012022/related/Food-Security-Update-XC-July-27-2023.pdf>.